

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ І СУСВЕТНАЯ КУЛЬТУРА

Спадчына

ЗАМКІ БЕЛАРУСІ: ЭВАЛЮЦЫЯ СЭНСАЎ

Сёння на тэрыторыі Беларусі захавалася даволі значная колькасць гісторыка-культурных помнікаў розных часоў і эпох. Асаблівае месца ў айчыннай архітэктурнай спадчыне займаюць аб'екты абарончага дойлідства – мураваныя замкі XIV – XVIII стст.

Значнасць вывучэння культурных пластоў папярэдніх эпох і асабліва часоў Вялікага Княства Літоўскага – перыяду найбольшага росквіту беларускай культуры – заключаецца ў тым, што яно дае магчымасць для абагульнення сацыяльнага вопыту, назапашанага некалькімі пакаленнямі беларусаў.

У апошнія дзесяцігоддзі з'явіўся сталы інтарэс да даследаванняў, прысвечаных архітэктурна-семіятычнай праблематыцы. Шэраг публікацый дэманструе вялікую разнастайнасць падыходаў да трактоўкі архітэктурнага асяроддзя з пазіцыі семіётыкі. Прымяненне семіятычных ідэй пры вывучэнні беларускіх замкаў асабліва карысна таму, што дае новыя магчымасці для разумення і ўзнаўлення культурнай прасторы гэтых аб'ектаў.

Калі адмовіцца ад спрошчанага погляду на замак як на архітэктурны аб'ект і разглядаць яго ў якасці асаблівай культурнай прасторы, узнікае неабходнасць у трактоўцы архітэктурна-прасторавага асяроддзя як тэксту. Сутнасць семіятычнага падыходу заключаецца ў вылучэнні механізмаў “перакладу іканічнай вобразнай інфармацыі аб архітэктурным аб'екце на звычайную вербальную мову, на якой адбываецца асэнсаванне, інтэрпрэтацыя і захаванне інфармацыі пра аб'ект” [15, с. 2].

Семіятычны падыход прадугледжвае даследаванне эвалюцыі сэнсаў, што генеруюцца замкавай пабудовай на працягу ўсяго яе існавання. У гэтым кантэксце важна заўважыць, што архітэктурны аб'ект можа працягваць функцыянаванне і пры страце сваёй цэласнасці. Напрыклад, Навагрудскі замак, які ў XIII ст. быў велікакняжацкай рэзідэнцыяй, сёння і ў выглядзе руін выступае сведкам значных для беларусаў гістарычных падзей. Стагоддзі трансфармавалі пер-

шапачаткова абарончы аб'ект у артэфакт гісторыка-культурнай спадчыны. Замак працягвае займаць сваю нішу ў беларускай культуры, аднак у іншым значэнні.

Культурная прастора прыватнаўласніцкіх замкаў-рэзідэнцый адлюстравала змяненні ў духоўнай культуры магнатаў Вялікага Княства Літоўскага. Як адзначае расійская даследчыца С. Іконнікава, культурная прастора “мае мноства відавочных і патаемных сэнсаў, каштоўнасных значэнняў і сімвалаў” [6, с. 74]. Арганізацыя культурнай прасторы ўяўляе сабой спецыфічны спосаб стварэння сацыякультурнай рэальнасці.

Замак як змадэляваная асаблівым чынам культурная прастора – складанае шматмернае ўтварэнне. З аднаго боку, ён з'яўляўся жыллёвай пабудовай, што займала канкрэтнае месца ў прасторы. З іншага боку, дзякуючы магутнасці мураваных канструкцый замак існаваў у часе па некалькі стагоддзяў: у яго межах праходзіла жыццё пакаленняў арыстакратычнага роду. Успрыманне магнатамі ўзаемасувязі часавых і прасторавых адносін у межах замкавай пабудовы можна назваць хранатопам замка.

Паняцце хранатопу было ўведзена ў навуковы ўжытак М. Бахціным. Пад ім даследчык разумеў выражэнне ўнутранай сувязі ўяўленняў пра час і прастору. Крыху пазней А. Гурэвіч разглядаў уяўленні пра час і прастору ўжо як адны з асноўных катэгорый “карціны свету”, а таксама як “велічыні калектыўнага бессвядомага” [4, с. 342].

Міхаіл Бахцін даследаваў праблему хранатопу замка ў літаратуры. Прастора, на яго думку, робіць час бачным: “Замак – месца жыцця ўладароў феадальнай эпохі... у ім адлюстраваліся ў бачнай форме сляды стагоддзяў і пакаленняў у разнастайных частках яго будовы, у абстаноўцы, у зброі, у галерэі партрэтаў продкаў, у фамільных архівах, у спецыфічных чалавечых адносінах дынастычнай пераемнасці, перадачы спадчынных правоў” [1, с. 67]. Увасобленасць у замкавай прасторы

этапаў гісторыі арыстакратычных родаў зрабіла замак прадметным выразненнем культуры арыстакратыі, яе традыцый, норм і каштоўнасцей.

Замкавыя хранатоп характарызаваўся шматузроўневай. У прасторы гэта праявілася ў падзеле жыллёвай плошчы на ярусы па сацыяльнай прыналежнасці: арыстакраты, салдаты гарнізона, чэлядзь займалі розныя ўзроўні вежаў і іншых жылых памяшканняў замка. У часе шматузроўневай увасобілася ў напластаванні эпох: новы светапогляд супраджаўся новай эстэтыкай, якая стварала новы архітэктурны стыль. У выніку змены светапогляду трансфармаваўся воблік замкавых пабудов: змянялася кампазіцыйна-планіровачнае вырашэнне, дэкаратыўнае аблічча і г. д. Так, перабудова гатычнага замка Вітаўта ў 80-я гг. XVI ст. ператварыла Гродзенскі замак у рэнесансавы палац Стэфана Баторыя; гатычнае аблічча Мірскага замка часоў Юрыя Іллініча змянілася рэнесансавым воблікам перыяду дзейнасці Мікалая Радзівіла Сіроткі, якая пачалася ў 1580-я гг.

Шматузроўневай узмацнялася змена гаспадароў замка: варта ўлічваць асабістыя прыхільнасці і густы прадстаўнікоў розных пакаленняў, якія валодалі адной пабудовай. Новыя гаспадары не толькі перабудоўвалі замкі, закладвалі паркі і сады, узводзілі карпусы палацаў, тэатры і г. д., яны напаялі замкавую прастору ўласным сэнсам, што адрозніваўся імкненнем да іншых ідэалаў. Напрыклад, у 1673 г. Міхал Карыбут Вішнявецкі прыняў рашэнне пра правядзенне кожнага трэцяга генеральнага сейма ў Гродне, дзякуючы чаму Гродзенскаму замку было вернута значэнне дзяржаўнай рэзідэнцыі [8, с. 8].

Замкі перадаваліся ў спадчыну прадстаўнікам арыстакратычнага роду. У выпадку адсутнасці сваякоў замкі пераходзілі апекунам, што адбылося з Мірскім замкам, які бяздзетны Юрый Іллініч завяшчаў свайму апекуну Мікалаю Крыштофу Радзівілу. Дынастычнасць, міжпакаленняя пераемнасць, забяспечвала трансляцыю родавых каштоўнасцей і традыцый у часе. Арыстакраты перадавалі ў спадчыну не толькі матэрыяльныя багацці, але і духоўныя скарбы, такія прадметы гістарычнай значнасці, як архівы, бібліятэкі, калекцыі карцін, зброі, твораў дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва і г. д. Шматгадовыя, а ў некаторых выпадках і шматвяковыя зборы з'яўляліся яшчэ адным доказам багацця і старажытнасці роду, а таму вельмі цаніліся і паважаліся ў магнацкім асяроддзі. У замкавай прасторы

такія прадметы рабілі відавочным гістарычны час.

Прыватнаўласніцкі замак можна разглядаць як своеасаблівы цэнтр родавай гісторыі, таму што менавіта замкавая прастора была матэрыяльным і духоўным увасобленнем гісторыі арыстакратычных родаў. Узнікненне родавых замкаў Агінскіх у Слоніме, Храптовічаў у Любчы, Іллінічаў у Міры, Радзівілаў у Нясвіжы і іншых надало замкаваму дойлідству асаблівую індывідуальнасць. Родавы час арыстакратычных сем'яў атрымаў канкрэтнае прасторавае месцазнаходжанне.

Дзеля аб'ектыўнасці варта адзначыць, што ў гісторыі мела месца тэндэнцыя пераходу замкаў ад аднаго ўладальніка да іншага. Гэтыя змены адбываліся ў выніку заключэння шлюбаў і прынясення пасагаў, па эканамічных прычынах і інш. Напрыклад, Геранёнскі замак Гаштольдаў у 1542 г. трапіў у каралеўскае валоданне да Жыгімонта I, а затым – Жыгімонта Аўгуста. У канцы XVI – XVII ст. замак некаторы час належаў Сапегам, Кішкам, а ў 1670 г. зноў перайшоў у дзяржаўнае ўтрыманне. Гальшанскі замак, узведзены ў першай палове XVII ст. Сапегамі, у тым жа стагоддзі перайшоў да іншых гаспадароў і г. д.

Інцыдэнтам будаўніцтва замкаў у XIV – пачатку XV ст. выступала дзяржава. Гэта было абумоўлена тым, што замкі з'яўляліся важнымі стратэгічнымі пунктамі, а іх утрыманне патрабавала значных выдаткаў. З перамогай у Грунвальдскай бітве на некаторы час знікла непасрэдная вайсковая пагроза, што спрыяла ўзмацненню эканамічнага становішча магнатаў. Акрамя гэтага, магнатэрыя значна ўзбагацілася за кошт падарункаў вялікіх князёў. У выніку ў XVI ст. актывізавалася будаўніцтва прыватнаўласніцкіх замкаў – рэзідэнцый феадалаў.

У прыватнаўласніцкім замкавым будаўніцтве, пашырэнне якога адбывалася на этапе росквіту культуры магнатаў, увасобілася іх асноўныя светапоглядныя ўстаноўкі. Усведамленне свабоды адлюстравалася ва ўспрыманні замка як сімвала абсалютнай арыстакратычнай незалежнасці. Як адзначыў М. Бярдзьеў, “свабода была перш прывілеяй арыстакратыі. Феадальны рыцар абараняў сваю свабоду і незалежнасць у сваім замку са зброяй у руках. Пад'ёмны мост быў абаронай свабоды феадальнага рыцара, свабоды не ў грамадстве і дзяржаве, а свабоды ад грамадства і дзяржавы” (курсіў наш. – С. П.) [2, с. 106].

На працягу XVI ст. вышэйшае саслоўе ў Вялікім Княстве Літоўскім робіцца практычна замкнутым утварэннем. Прыкладна ў гэты ж

перыяд на замкавых дварах паступова пачынаюць з'яўляцца асобныя карпусы для жылля прадстаўнікоў вышэйшага саслоўя – палацы (напрыклад, палац у Мірскім замку ўзнік у першым дзесяцігоддзі – другой палове XVI ст.; у Гродзенскім замку – у 1580 г.; у Геранёнскім замку – у канцы XVI ст.). Такім своеасаблівым чынам у замкавай прасторы адлюстраваліся змены ў светаўспрыманні магнатаў.

Як заўважыў У. Эка, элементы пабудовы “азначаюць не толькі нейкую функцыю, яны адсылаюць да пэўнай ідэі пражывання і карыстання, суадзначаючы нейкую агульную ідэалогію, да якой належаў архітэктар яшчэ да таго, як пачаў працаваць” [13, с. 213]. Так, вокны агульнадзяржаўных замкавых будынкаў не толькі былі разлічаны на функцыянальнае асвятленне пакояў, але і выконвалі задачы абароны. Пад’ёмныя масты, якія ствараліся як перашкода для пранікнення на замкавы двор, адначасова выражалі тую акалічнасць, што ў замак дапускаюцца толькі выбраныя – члены “сваёй” супольнасці.

Гэты тэзіс У. Эка ў дачыненні да ўмоваў XVI – XVIII стст. павінен быць дапоўнены тэзісам пра выключна значную ролю заказчыка пабудовы. Так, у агульнадзяржаўных замках увасобілася своеасаблівая ідэалогія чакання ворага. Абарончыя валы, равы, тоўстыя сцены, прарэзаныя байніцамі, усім сваім выглядам выражалі непрыступнасць, недасягальнасць, бяспеку. Лаканічнасць і прастата форм, сціпласць дэкару не давалі воку на чым-небудзь спыніцца. У сваю чаргу прыватнаўласніцкія замкі былі накіраваны на сустрэчу гасцей, тут панавала ідэалогія рэпрэзентатывнасці і гульні. Абарончыя збудаванні, вынесеныя на перыферыю ў выніку выкарыстання італьянскай бастыённай сістэмы, не прыцягвалі ўвагі, прасторавае падзеленасць жылой і абарончай зон хавала мілітарыстычнае прызначэнне пабудовы. Архітэктура замкаў і палацаў выклікала эстэтычнае пачуццё, жаданне разгледзець дэталі. Вялікія вокны, шырокае выкарыстанне такіх дэкаратывных элементаў, як ліхтары, флюгеры, каваныя дэталі рашотак, лесвіц, колеравыя кантрасты, творы ландшафтнага дызайну, – усё гэта прыцягвала позірк. У багаці і разнастайнасці архітэктурных форм прыватнаўласніцкага будаўніцтва, імкненні да непадобнасці, што выражалі жаданне ўладара быць лепшым за іншых, праявілася своеасаблівая спаборнасць культуры магнатаў.

Архітэктурна-прастаравае асяроддзе замка адлюстроўвала ўзровень значнасці ўладара. Пры дапамозе прадстаўнічай пабудовы арыстакрат дэманстраваў сваё месца ў соцыуме: «Знешні

выгляд мураванага дома ў прасторы для знатнага вельможы... сімвал становішча, значэння, рангу яго “дома” ў часе, сімвал пакаленняў роду – а тым самым і яго самога як жывога прадстаўніка дома» [14, с. 70].

Будаўніцтва ўласнага замка стала справай прэстыжу для прадстаўнікоў “новай” арыстакратыі, якія, валодаючы значнымі фінансавымі сродкамі, імкнуліся дасягнуць узроўню родавай арыстакратыі. Заняўшы ў папярэднія часы адпаведныя амбіцыям і імпэту пасады, уладкаваўшы кар’еру, Радзівілы, Пацы, Сапегі мелі высокае становішча ў грамадстве. Аднак сваю значнасць трэба было дэманстраваць і падтрымліваць. “Для таго, каб заслужыць і захаваць павагу людзей, недастаткова толькі валодаць багаццем і ўладай. Багацце ці ўладу трэба зрабіць відавочнымі, бо павага аказваецца выключна па прадстаўленні доказаў” [3, с. 84]. Самым відавочным доказам асабістай значнасці і наяўнасці багацця было ўзвядзенне ўласнай рэзідэнцыі. О. Шпэнглер падкрэсліваў функцыю знешняй дэманстратывнасці будынка наступным чынам: “замак з яго пакоямі, вежамі, сценамі і равамі гаворыць пра быццё, якое працякае магутна” [12, с. 351].

Важна, што валоданне замкам давала магнатам магчымасць атрымання тытула, што мела асаблівае значэнне ў асяроддзі арыстакратаў. У сярэдзіне XVI ст. у Вялікім Княстве Літоўскім спадчынныя тытулы князя, графа страцілі сацыяльныя і юрыдычныя перавагі перад астатняй шляхтай. Аднак магнатэрыя працягвала дабівацца атрымання тытулаў ад імператара Свяшчэннай Рымскай імперыі. У 1547 г. Мікалаі Радзівіл Чорны пацвердзіў тытул князя Свяшчэннай Рымскай імперыі германскай нацыі “на Алыцы і Нясвіжы”, у 1569 г. графскі тытул атрымалі Тышкевічы, у 1700 г. тытул князёў Свяшчэннай Рымскай імперыі германскай нацыі займелі Сапегі і інш. Нягледзячы на ігнараванне тытулаў у Вялікім Княстве Літоўскім, іх наяўнасць не страціла значэння ў асяроддзі арыстакратыі.

Уладзіслаў Сыракомля ў “Вандроўках па маіх былых ваколіцах” (1853 г.), высвятляючы мэту ўзвядзення прыватнаўласніцкага замка ў Міры, выказаў наступнае меркаванне. Паэт, адмаўляючы перавагу абарончай функцыі, пісаў, што «проста ганарыстаму Ільінічу ці яго апекуну Мікалаю Радзівілу Чорнаму хацелася, каб Ільініч займеў тытул валадара замка Святой Рымскай Дзяржавы і пісаўся “граф мірскі”, а такі тытул прысвойвалі нямецкія імператары толькі ўладальнікам замкаў» [11, с. 32]. Адзначым, што 10 ліпеня 1553 г. (па іншых звестках 1555 г.)

Юрый Іллініч атрымаў тытул графа Свяшчэннай Рымскай імперыі германскай нацыі ў Міры.

Думкі У. Сыракомлі прытрымліваецца і В. Калнін, які таксама лічыць верагодным пабудову замка Юрыем Іллінічам (але ўжо дзедам) з мэтай атрымання тытула [7]. Даследчык звяртае ўвагу на шматлікія хібы і нязручнасці для выканання абарончай функцыі замка, а таксама на высокі ўзровень яго дэкаратыўнасці.

У прыватнаўласніцкім будаўніцтве і канкрэтна ў пабудове Іллінічам Мірскага замка выразна праявілася знакаваць культуры арыстакратыі. Наяўнасць замка выступала сімвалам высякародства (пра што сведчыў графскі тытул), багацце – сімвалам шчодрасці, генеалагічныя дрэвы і фамільныя крыпты – сімвалам старажытнасці роду, зброя – сімвалам годнасці і вайсковых подзвігаў, будаўніцтва рэлігійных устаноў – сімвалам адданасці Богу і г. д.

Калі разглядаць прастору замка з пазіцыі семіётыкі, то можна заўважыць іерархію каштоўнасцей носьбітаў арыстакратычнай культуры. Валоданне замкам увасобіла ідэю свабоды, уласнай значнасці і сілы. “Дасканалыя сістэмы ўмацаванняў, запазычаныя фартыфікацыйныя дасягненні еўрапейскіх краін у значнай ступені гарантавалі незалежнасць феадала. Вайсковыя гарнізоны і зброя надавалі замкам сілу не толькі пры абароне, але і падчас правядзення наступальных аперацый. Гэта, у сваю чаргу, давала магчымасць магнатэрыі актыўна ўплываць на палітычную сітуацыю ў краіне” [10, с. 94].

Асобныя элементы замкавых інтэр’ераў сталі відавочнымі доказам старажытнасці і высякароднага паходжання гаспадароў. Вялікія партрэтныя галерэі адлюстроўвалі магутнасць і прадстаўнічасць магнацкіх родаў. Напрыклад, нясвіжская калекцыя ўтрымлівала 264 карціны, сярод якіх, акрамя Радзівілаў, былі партрэты “магнатаў Вішнявецкіх, Астрогскіх, Паца, уніяцкага мітрапаліта Жахоўскага, рымскага папы Клементы XI, цвярскага князя Міхаіла Барысавіча, аўстрыйскага імператара Леапольда, жонка прускіх каралёў – Сафіі Даратэі і Сафіі Шарлоты, польскага караля Станіслава Аўгуста Панятоўскага і інш.” [5, с. 10]. Вялікімі памерамі вылучалася жывапісная калекцыя Сапегаў у Ружанскім палацы, што акрамя партрэтаў прадстаўнікоў роду ўтрымлівала выявы іншых знакамітых асоб, сярод якіх Ян III, Аўгуст II, Фрыдрых II і інш.

У калекцыянаванні арыстакратамі партрэтаў не толькі сваіх продкаў, але і іншых прадстаўнікоў магнацкага асяроддзя праявілася, па значэнні Ю. Лотмана, “семіётыка карпаратыўнага гонару” [9, с. 381]. Магнат, які меў у замку

партрэты вялікіх князёў, каралёў, арыстакратаў розных краін, дэманстраваў уласную прыналежнасць да эліты, саслоўную роўнасць з ёй. Радзівілы збіралі партрэты прадстаўнікоў свайго ўзроўню. Тое, што магнаты ці іх продкі былі асабіста знаёмы з некаторымі з намаляваных асоб, рабіла яшчэ большы гонар Радзівілам і ўзнімала іх прэстыж у асяроддзі арыстакратыі.

Напоўненасць інтэр’ераў прыватнаўласніцкіх замкаў зброяй і разнастайнымі трафейамі дэманстравала павагу да культуры зброі, які ўвасабляў гонар і вайсковую годнасць арыстакрата-ваяра. У рэзідэнцыях магнатаў назіраўся актыўны працэс эстэтызацыі вайсковага побыту, асобныя элементы якога набылі мастацкую каштоўнасць. Напрыклад, радзівілаўская скарбніца ўтрымлівала вялікія калекцыі зброі (зборы агнястрэльнай і халоднай зброі розных часоў – карабелы, сагайдакі і шчыты, шаблі ў залатых ножнах, упрыгожаныя каштоўнымі камянямі мячы і кінжалы, гарматы); знакаў улады (маршалкаўскія жэзлы, булавы гетманаў, галуны і ўбранства каралеўскага трона і інш.); рыцарскія даспехі, вайсковыя трафеі, конскую зброю і інш.

На працягу XVII ст. адбыліся значныя змены ў стаўленні магнатаў да зброі. Адлюстраваннем зменаў у свядомасці прадстаўнікоў вышэйшага саслоўя стала з’яўленне параднай зброі. На першы погляд, узнікненне небаявой дэкаратыўнай зброі – выразнае праяўленне эстэтыкі барока: спробы паэтызацыі вайсковага побыту, тэатралізацыі вайсковага жыцця. Зброя, падкрэслена багатая (упрыгожвалася чаканкай, гравіроўкай, залачэннем ці чарненнем, інкрустувалася каштоўнымі і паўкаштоўнымі камянямі, слановай косцю, перламутрам) і экзатычная (звычайна прывозілася з краін Усходу), ператварылася ў модны аксесуар ці элемент інтэр’еру магнацкіх пакояў. Аднак за знешняй відовішчнасцю стаяла адасабленне сімвалічнай ролі зброі. Не на полі бою, а ў пакоях яна выступала сімвалам адвагі, а яе вялікая каштоўнасць успрымалася знакам вайсковых поспехаў (трафеі) і багацця.

Парадная зброя прызначалася для выканання сацыяльнай функцыі: паказвала прыналежнасць уладара да вышэйшага саслоўя. Чалавек са зброяй – абавязковым атрыбутам ваяра – выступаў як спадчыннік вайсковай эліты. Асабліва гэта мела значэнне ў кантэксце ідэалогіі сарматызму, што разглядала магнатаў як нашчадкаў ваяўнічых плямён і патрабавала наяўнасці параднай зброі.

Сімволіка культуры арыстакратыі ўвасобілася ў некаторых элементах замкавай прасторы. Разнастайныя прадметы інтэр’еру ў прыват-

наўласніцкіх замках утрымлівалі выявы геральдычных сімвалаў. Напрыклад, распаўсюджанай з'явай было аздабленне кафляных печаў геральдычным арнамантам. Гэты тып арнаментыкі быў добра распрацаваны: на кафлі размяшчаліся выявы родавых гербоў, гербоў кроўнасці і інш. У асобных выпадках на парадных варыянтах гербоў на кафлі печаў змяшчаліся пачатковыя літары імя, прозвішча, пасады і тытула гаспадары. У Гальшанскім замку камін, складзены ў пачатку XVII ст., меў выяву герба “Ліс” і ініцыялы “P S” – Павел Сапега.

Ініцыялы і геральдычныя сімвалы роду Радзівілаў шырока выкарыстоўваліся ў аздабленні Нясвіжскага замка. Напрыклад, камін у сталовай зале замка ўпрыгожаны выявамі арла і труб – асноўнымі элементамі фамільнага герба Радзівілаў. У каваным навершы ўваходнай брамы Нясвіжскага замка выразна бачна лацінская літара “R”, увянчаная княжацкай каронай. На галоўным фасадзе палаца – выявы герба “Трубы” і герба “Карыбут”, чыё спалучэнне адлюстравала шлюбны саюз будаўніка палаца Мікалая Крыштофа Радзівіла з прадстаўніцай роду Вішнявецкіх Эльжбетай Яўфіміяй.

Трансфармацыя духоўнай культуры магнатаў актуалізавалася ў працэсе арганізацыі прасторы прыватнаўласніцкіх замкаў. Замак быў не толькі сацыяльна-адміністрацыйным і эканамічна-гаспадарчым цэнтрам магнацкіх уладанняў. Прадстаўнічыя рэзідэнцыі з’яўляліся тым сацыякультурным асяроддзем, ва ўмовах якога фарміраваўся элітарны светапогляд прадстаўнікоў вышэйшага са слоўя.

Замак як гісторыка-культурны феномен увасобіў светасузіральныя і мастацка-эстэтычныя погляды эпохі і асабістыя прыхільнасці ўладароў. Прыватнаўласніцкі замак дэманстраваў эканамічную магутнасць і палітычную незалежнасць феадала. Спадчыннае валоданне мураванымі замкамі забяспечвала трансляцыю родавых традыцый і каштоўнасцей у часе. Такія элементы прасторы прыватнаўласніцкіх замкаў, як партрэтныя галерэі продкаў, архівы, бібліятэкі, скарбніцы, выконвалі функцыю візуалізацыі гісторыі роду.

Знакі і знакавыя сістэмы, размешчаныя ў архітэктурна-прасторавым асяроддзі магнацкіх замкаў, выступалі адлюстраваннем каштоўнасцей характарыстык духоўнай культуры арыстакратыі. Карэляцыя “родавае гнездо – рэзідэнцыя” дазволіла нам разглядаць прыватнаўласніцкі замак як адзін з элементаў магнацкай сістэмы каштоўнасцей.

Сучасная рэчаіснасць актуалізавала вяртанне магнацкіх рэзідэнцый у культурную прасто-

ру Беларусі. Апошнія дзесяцігоддзі адзначаны імкненнем да асэнсавання значнасці гісторыка-культурнай спадчыны, фарміравання новай ацэнкі культурнага патэнцыялу мінулых стагоддзяў. У XXI ст. узноўленыя беларускія замкі сталі своеасаблівым індэкатарам актывізацыі гісторыка-культурнай рэфлексіі беларусаў, імпульсам да больш глыбокага ўсведамлення і захавання нацыянальнай ідэнтычнасці.

Спіс літаратуры

1. Бахтин, М. М. Эпос и роман : О методологии исследования романа / М. М. Бахтин. – СПб. : Азбука, 2000. – 304 с.
2. Бердяев, Н. А. Философия неравенства. О рабстве и свободе человека. Опыт эсхатологической метафизики / Н. А. Бердяев. – М. : Наука, 1995. – 267 с.
3. Веблен, Т. Теория праздного класса / Т. Веблен; пер. с англ. С. Г. Сорокиной; общ. ред. В. В. Мотылева. – М. : Прогресс, 1984. – 367 с.
4. Гуревич, А. Я. Культура и общество средневековой Европы глазами современников : Exempla, XIII в. / А. Я. Гуревич. – М. : Искусство, 1989. – 366 с.
5. Жывапіс Беларусі XII – XVIII стагоддзяў : Фрэска. Абраз. Партрэт : альбом / склад. Н. Ф. Высоцкая, Т. А. Карповіч. – Мінск : Беларусь, 1980. – 315 с.
6. Иконникова, С. Н. История культурологических теорий / С. Н. Иконникова. – СПб. : Питер, 2005. – 474 с.
7. Калнін, В. В. Мірскі замак / В. В. Калнін. – Мінск : Беларусь, 2002. – 160 с.
8. Кітурка, Ю. В. Гродзенскія замкі : гіст. архітэктур. нарыс / Ю. В. Кітурка, В. М. Царук. – Слонім : ГАУПП “Слонім. друк”, 2003. – 44 с.
9. Лотман, Ю. М. Семиосфера / Ю. М. Лотман; ред. Н. Г. Николаюк, Т. А. Шпак. – СПб. : Искусство, 2000. – 704 с.
10. Пациенко, С. А. Особенности формирования духовной культуры магнатов Белорусского Понеманья / С. А. Пациенко // Вести Института современных знаний. – 2010. – № 2. – С. 91 – 95.
11. Сыракомля, У. Вандроўкі па маіх былых ваколцах : успаміны, даследаванні гісторыі і звычаяў / У. Сыракомля; пер. з польскай мовы, прадм., камент. К. Цвіркі. – Мінск : Польшча, 1992. – 159 с.
12. Шпенглер, О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории / О. Шпенглер; пер. и прим. И. И. Маханькова. – М. : Мысль, 1998. – 538 с.
13. Эко, У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / У. Эко; пер. А. Г. Погоняйло, В. Г. Резник. – СПб. : ТОО ТК “Петрополис”, 1998. – 432 с.
14. Элиас, Н. Придворное общество. Исследования по социологии короля и придворной аристократии / Н. Элиас; пер. с нем. А. П. Кухтенкова, К. А. Левинсона, А. М. Перлова, Е. А. Прудниковой, А. К. Судакова. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 368 с.
15. Янковская, Ю. С. Семиотические механизмы архитектуры [Текст] / Ю. С. Янковская // Известия Уральского государственного университета. – 2004. – № 32. – С. 81 – 88.

Святлана ПАЦЫЕНКА,
кандыдат культуралогіі,
дацэнт кафедры менеджменту
сацыяльна-культурнай дзейнасці
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта
культуры і мастацтваў.